

Közzététel: 2021. december 14.

A tanulmány címe:

A hazai kkv-k területi jellegzetességei válságok idején

Szerzők:

JENEINÉ GERŐ HENRIETT EMESE,
az Innovációs és Technológiai Minisztérium főosztályvezetője
E-mail: henriett.gero@itm.gov.hu

KINCSES ÁRON,
a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese,
a Miskolci Egyetem egyetemi docense
E-mail: aron.kincses@ksh.hu

TÓTH GÉZA,
a Miskolci Egyetem egyetemi tanára,
a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai tanácsadója
E-mail: geza.toth@ksh.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2021.12.hu1185>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Statisztikai Szemle c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:
„*Forrás: Statisztikai Szemle c. folyóirat 99. évfolyam 12. számában megjelent, Jeneiné Gerő Henriett Emese, Kincses Áron, Tóth Géza által írt, 'A hazai kkv-k területi jellegzetességei válságok idején' című tanulmány (link csatolása)*”
7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Jeneiné Gerő Henriett Emese – Kincses Áron – Tóth Géza

A hazai kkv-k területi jellegzetességei válságok idején

Spatial characteristics of Hungarian SMEs in times of crisis

JENEINÉ GERŐ HENRIETT EMESE,
az Innovációs és Technológiai Minisztérium
főosztályvezetője
E-mail: henriett.gero@itm.gov.hu

KINCSES ÁRON,
a Központi Statisztikai Hivatal
elnökhelyettese,
a Miskolci Egyetem egyetemi docense
E-mail: aron.kincses@ksh.hu

TÓTH GÉZA,
a Miskolci Egyetem egyetemi tanára,
a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai
tanácsadója
E-mail: geza.toth@ksh.hu

A tanulmány néhány példa segítségével mutatja be az európai és a magyarországi mikro-, kis- és középvállalkozások (kkv) gazdasági jelentőségét a térségek felzárkóztatásában, képet ad alapvető jellemzőikről és helyzetükről. Feltárja a válságok hatásait a hazai kkv-kra, és azonosítja a válságok által leginkább érintett ágazatokat, valamint térségeket. A szerzők megvizsgálják a Magyarországon működő kkv-k területi jellegzetességeit, azok változásait, a 2008-as válság óta miként változott számuk, területi eloszlásuk, nettó árbevételük, bruttó hozzáadott értékük, foglalkoztatottak létszáma, illetve mely térségek tekinthetők sérülékenynek a kkv-k szempontjából.

TÁRGYSZÓ: kkv, sérülékeny térségek, területi koncentráció

First, the study highlights the key economic role of European micro, small and medium-sized enterprises (SMEs), presenting examples of their contribution to the development of the regions they operate in. It then provides an overview of the basic characteristics and situation of European and Hungarian SMEs through the changes in the SME definition. The effects of crises on the Hungarian SMEs, and the sectors and regions most impacted by these are also introduced. The territorial characteristics of SMEs operating in Hungary and their changes are examined, looking for answers to questions such as how concentrated SMEs are in Hungary, how their territorial distribution has changed since 2008, what territorial consequences these crises have had on SMEs' number, turnover, value added, and staff size, and which areas can be considered vulnerable for SMEs.

KEYWORD: SME, vulnerable regions, territorial concentration

A kkv-k ösztönzésére az EU-ban (Európai Unió) az 1980-as évek közepétől fordítanak kiemelt figyelmet. Mind a közösség hivatalos dokumentumai, ajánlásai, mind pedig az egyes tagállamok politikái hangsúlyozzák, hogy a kkv-k odafigyelést és segítséget igényelnek a nagyvállalatokkal szembeni versenyhátrányok leküzdésében. A következő alapvetések rávilágítanak ennek okaira, illetve arra, hogy miért érdemelnek kiemelt figyelmet, mivel nyújtanak többet a kkv-k, mint a nagyvállalatok: könnyebben alkalmazkodnak a változásokhoz, kiválóan hasznosítják a rugalmas munkavégzés lehetőségeit, gyorsabban válhatnak tevékenységet, személyre szabottabb, differenciáltabb szolgáltatásokat képesek nyújtani ügyfeleiknek, illetve kockázatvállalóbbak, innovatívabbak és nyitottabbak lehetnek az új készségek és kompetenciák alkalmazására. Kiemelkedő szerepet játszanak a foglalkoztatásban, és a munkahelyteremtésbe is hatékonyabban kapcsolódhatnak be nagyobb társaiknál, valamint az egyes régiók, térségek közötti termelékenységi rés felszámolásában is jelentős részt vállalnak (*Floyd–McManus* [2005], *Páger–Kovács–Nick* [2019]). Megállapítható tehát, hogy „a kisvállalkozások az innováció, a növekedés és a munkahelyteremtés legfontosabb forrásai” (*OECD* [2014]). *Baumgartner* és *Pütz* az általuk vizsgált szakirodalom alapján három alapvető hajtóerőt és eredményt tulajdonítanak a kkv-knak, amelyek – a központi régiók mellett – hatással vannak az európai nemközponti régiók¹ (*Leick–Lang* [2018]) endogén regionális fejlődésére is: a már említett innováció, a társadalmi tőke és az intézményi változás² (*Baumgartner–Pütz* [2013]). Az európai nemközponti régiók regionális fejlődésének kutatása keretében *Baumgartner* és *Pütz* 2013-es cikkükben különböző ismérvek alapján 7 vállalkozástípust azonosítanak, amelyek közül egyik a kkv-k csoportja: 1. kkv-k, 2. élelmiszeripari, 3. külföldiek által alapított, 4. szociális, 5. társadalmi, 6. üzleti vállalkozások és 7. állami (köztulajdonban álló) vállalatok. E vállalkozástípusok az általuk kifejtett mechanizmusokon, kölcsönhatásokon keresztül és sajátosságaik által jelentősen hozzájárulnak a lokális és regionális egyenlőtlenségek csökkentéséhez, a regionális fejlődés ösztönzéséhez.³

¹ A nemközponti (non-core) régió olyan nagy agglomeráción kívüli tér, amelyet a vidékiség, a periféria vagy a gyenge térszerkezet, az erőforrások tanuláshoz, fejlődéshez történő mozgósításának szükségessége jellemez. A nemközponti régiók a „magrégiókkal” állnak szemben. A nemközponti régió fogalma olyan negatívumokkal társul, mint például a kedvezőtlen gazdasági feltételek, a rugalmatlan közösségi hálózatok architektúrája, valamint az infrastruktúrák hiányosságai és a földrajzi távolság miatti nehéz elérhetőség.

² Az intézményi változás a „személyek által formált” folyamatos alkalmazkodásra utal, és az emberi interakciókban rejlő bizonytalansággal kapcsolható össze (*North* [2006]).

³ Fontos azonban megjegyeznünk, hogy az egyes vállalkozástípusok átfedésben vannak egymással, például állami tulajdonban levő vagy külföldi állampolgár által alapított vállalkozás is lehet kkv, és ez fordítva is igaz.

A vállalkozások és ezen belül a kkv-k európai gazdaságában betöltött központi szerepét az Európai Bizottság is elismeri, amelyet a 2008-ban elfogadott kisvállalkozói intézkedéscsomagban rögzít (SBA⁴). Az SBA átfogó kkv-politikai keretet hozott létre az EU és tagállamai számára. Jelen tanulmányunkban kizárólag a kkv-k csoportjával foglalkozunk, ugyanakkor a regionális fejlődés ösztönzése szempontjából hasznosnak ítéljük a vállalkozások ez utóbbi csoportosítását is ismertetni.

Az európai kkv-k – beleértve a hazai vállalkozásokat is – helyzetének megismeréséhez szükséges tisztáznunk a kkv definícióját. Az Európai Bizottság ajánlása alapján a kkv-k populációja a vállalkozások három kategóriáját, nevezetesen a mikro-, a kis- és a középvállalkozásokat foglalja magában. A kkv-k hivatalos európai meghatározása három különböző tényezőt vesz figyelembe: a foglalkoztatás és a nettó árbevétel szintjét, valamint a vállalat mérlegfőösszegét (*European Commission* [2021b]).

1. táblázat

Kkv-k meghatározása
(Definition of SMEs)

Vállalati méretkategória	Foglalkoztatottak száma (fő)	Nettó árbevétel (millió euró)	Mérlegfőösszeg (millió euró)
Mikrovállalkozás	0 < 10	< 2	< 2
Kisvállalkozás	11 < 50	< 10	< 10
Középvállalkozás	51 < 250	< 50	< 43

Forrás: *Európai Közösségek Bizottsága* [2003].

Hazánkban 1999 novemberében fogadták el a kkv-k támogatásáról szóló XCV. törvényt, amely definiálta, hogy mit értünk kkv-n, és összefoglalta az azok fejlesztését finanszírozó állami támogatások körét. EU-csatlakozásunk miatt 2004 áprilisában új törvény⁵ született, amely módosította a kkv-k definícióját, továbbá új vállalkozási fogalmakat is bevezetett: az önálló, a partner-, valamint a kapcsolódó vállalkozást. A kkv-k meghatározására jelenleg is e jogszabály van érvényben.

⁴ Small Business Act: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0394&from=EN>

⁵ A kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény. A törvény célja a mikro-, kis- és középvállalkozások meghatározása, valamint a fejlődésük előmozdítását szolgáló állami támogatások összefoglalása, és ezáltal olyan gazdasági feltételek kialakítása, amelyek hosszú távon, hazai és uniós szinten egyaránt biztosítják a verseny- és foglalkoztatási képesség növekedését, a versenyhátrányok csökkenését, valamint a vállalkozások Európai Unió követelményeihez való felzárkózását.

1. Az európai és hazai kkv-k legfontosabb jellemzői

Az EU27-tagállamok átlagát alapul véve 2020-ban a nem pénzügyi szektorban működő kkv-k az összes vállalkozás 99,8 százalékát tették ki, a foglalkoztattak közel kétharmadának biztosítottak munkalehetőséget, és a bruttó hozzáadott érték valamivel több mint feléhez járultak hozzá. Ezek az arányok nem, vagy alig változtak a 2000-es évek eleje óta. (Lásd a 2. táblázatot.) A mikrovállalkozások a legmagasabb arányban képviselik magukat az összes vállalati méretkategórián belül (93,3%), ugyanakkor hozzáadottérték-termelésük mindössze 18,7 százalék, a foglalkoztatásban betöltött szerepük azonban jelentős, a foglalkoztatottak közel 30 százalékának biztosítanak munkalehetőséget.

2. táblázat

*A nem pénzügyi szektorban működő európai vállalkozások legfontosabb mutatói, 2020
(létszám-kategóriák alapján)*
(Key indicators for European enterprises in the non-financial sector, 2020
[by headcount category])

Vállalatméret	Vállalkozások		Bruttó hozzáadott érték		Foglalkoztatottak	
	száma (db)	megoszlása (%)	millió euró	megoszlása (%)	száma (db)	megoszlása (%)
Mikrovállalkozás	21 044 884	93,2	1 179 476	18,7	36 988 539	29,2
Kisvállalkozás	1 282 211	5,7	1 071 196	17,0	25 313 006	19,9
Középvállalkozás	199 362	0,9	1 087 613	17,3	20 130 548	15,9
Összes kkv	22 526 457	99,8	3 338 285	53,0	82 432 093	65,0
Nagyvállalat	40 843	0,2	2 956 544	47,0	44 358 284	35,0
<i>Összes vállalat</i>	<i>22 567 300</i>	<i>100,0</i>	<i>6 294 829</i>	<i>100,0</i>	<i>126 790 377</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Eurostat becslése alapján saját szerkesztés.

A magyarországi kkv-k alapvető szerkezeti jellemzői a legtöbb ágazatban csak kismértékben változtak. Ahogy az európai országok többségében, hazánkban is magas munkaerő- és alacsony tőkeintenzitás jellemzi gazdálkodásukat. A foglalkoztatásból nagyobb arányban részesednek, mint a nettó árbevételből vagy a jövedelemtermelésből (*Kovács–Lux–Páger* [2017]).

A magyarországi kkv-k foglalkoztatottainak száma kevéssel meghaladja az EU-átlagot, azonban a bruttó hozzáadott érték az alatti, az átlagos kkv-termelékenység – az egy alkalmazottra jutó bruttó hozzáadott érték – pedig lényegesen elmarad a 40 ezer eurós EU-átlagtól (*European Commission* [2021a]).

3. táblázat

A magyarországi vállalkozások legfontosabb mutatói, 2019
(létszámkategóriák alapján)

(Key indicators of Hungarian enterprises [by headcount category], 2019)

Vállalati méret	Vállalkozások			Foglalkoztatottak			Bruttó hozzáadott érték		
	száma	számának változása (2018 = 100%)	megoszlása (%)	száma	számának változása (2018 = 100%)	megoszlása (%)	milliárd forint	számának változása (2018 = 100%)	megoszlása (%)
Mikrovállalkozás	797 746	108,6	95,4	1 255 283	108,4	38,2	6 751,2	122,9	24,0
Kisvállalkozás	32 041	101,7	3,8	608 860	101,8	18,5	4 809,0	111,7	17,1
Középvállalkozás	5 187	100,5	0,6	511 979	100,2	15,6	4 853,0	113,7	17,2
Összes kkv	834 974	108,3	99,8	2 376 122	104,8	72,3	16 413,2	116,7	58,3
Nagyvállalat	1 046	101,9	0,2	911 999	101,1	27,7	11 775,1	114,4	41,7
Összes vállalat	836 020	108,3	100,0	3 288 121	103,8	100,0	28 188,3	115,7	100,0

Forrás: A KSH 2019. évi előzetes adatai alapján saját szerkesztés.

A következő fejezetben röviden bemutatjuk az egyes válságok, a 2008. évi pénz- és tőkepiaci, valamint a jelen világvjárvány (továbbiakban egészségügyi válság) kkv-kra gyakorolt legsúlyosabb hatásait. Tekintettel arra, hogy a kkv-k nagy számát érintő ún. válságághoz tartozó területek is koncentráltak, az egyes térségek felzárkózási lehetőségeinek feltérképezése szempontjából fontos annak vizsgálata is, hogy mely térségek számítanak a kkv-k szempontjából sérülékenyeknek. Ennek okán számba vesszük, hogy az egészségügyi válság miként alakította a sérülékeny térségek körét.

2. A válságok⁶ kkv-kra gyakorolt hatásai

A globális válságok súlyosan érintik a kkv-kat, mert több okból is különösen veszélyeztetettek, sebezhetőek, hiszen kis méretüknél fogva nem tudják tovább csökkenteni a foglalkoztatottak létszámát és tevékenységüket; finanszírozási szerkezetük, tőkeellátottságuk gyenge, hitelbesorolásuk alacsony, vagy nincs. Nagymértékben függnek a külső finanszírozási lehetőségektől, amelyek korlátozottan állnak rendelkezésükre. A globális értékláncokban működő kkv-k pedig még sérülékenyebbek, mivel gyakran ők viselik a nagy cégek terheit is (*OECD* [2009]). Jó példa erre a 2008-as pénz- és tőkepiaci válság, amelynek hatására a globális bruttó hazai termék (gross domestic product, GDP) növekedése éves szinten a 2007. évi 5,4 százalékhoz képest 2,9 százalékra lassult, ami 2009-re 0,5 százalékos recesszióba csapott át. A fejlett országokban 2009 folyamán átlagosan 3,4 százalékkal esett vissza a GDP volumene. A világkereskedelem volumene 10,8 százalékkal csökkent 2009-ben, amire a második világháborút követően nem volt példa. A világgazdaság teljesítménye szempontjából a mélypontot 2009 második negyedéve jelentette; inentől kezdve azonban érezhetővé vált a válságkezelő intézkedések gazdaságélénkítő hatása, amelynek következtében a második féléves adatok már a kilábalás jeleit mutatták. 2010-ben a gazdasági növekedés globális szinten 5,1 százalékos értéket ért el, a kilábalás üteme azonban a fejlett országokban alacsonyabb volt (3%), mint a fejlődő országokban (7,4%) (*Matolcsy* [2012]). A tőkepiacot tekintve 2008-ban a kereslet visszaesése volt a legerőteljesebb hatással a kkv-k teljesítményére. A helyzetet súlyosbította, hogy a fizetési határidők meghosszabbodtak, a késedelmes fizetések megszorodtak, ami a kereslet visszaesése mellett a második legnagyobb forrása volt a működőtőke-problémáknak.⁷ A külső finanszírozási források beszűkülése is fokozta ezeket a gondokat, ami különösen súlyosan érintette a hiteleiket magas arányban forgótőke-finanszírozásra fordító hazai kkv-kat (*Szabó–Morvai* [2010]).

⁶ A 2008-as pénz- és tőkepiaci válság, valamint a 2020. évi egészségügyi válság.

⁷ A működő tőke a vállalat likviditásának, hatékonyságának és általános állapotának mutatója.

A pénz- és tőkepiaci válság idején a magyar vállalkozások ágazati megoszlását illetően a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) adatai alapján a legtöbb vállalkozás az ingatlanforgalmazást, ingatlan-bérbeadást, számítástechnikai és gazdasági, illetve gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatást magában foglaló gyűjtőágazatban működött. Ezt követték a kereskedelemi, majd az építőipari és a feldolgozóipari vállalkozások. Ezek voltak a legnépesebb ágazatok, melyek az összes vállalkozás közel háromnegyedét foglalták magukban. A nemzetközi és hazai megrendelések visszaesése az ezekben az ágazatokban tevékenykedő kkv-kat sújtotta a leginkább. Példaként a hazai autóipart említjük, mivel erősen exportorientált az ágazat; a nyugat-európai áruértékesítési nehézségek szinte azonnal megjelentek a magyar vállalatok rendelési-termelési adataiban is. A hazai autóipari központok – Nyugat-Dunántúl (Győr), Közép-Dunántúl (Esztergom) – visszaesése erőteljesebb volt. A nehézségeket növelte, hogy az ágazat 75 ezer foglalkoztatottjából (2008-ban) legfeljebb 15 000 dolgozott a végtermékgyártásban, a többség alkatrészgyártással foglalkozott. Ráadásul az ezen a területen működő vállalatok közül keveseknek diverzifikált a termelése, többnyire egy-egy nagy gyártó beszállítói, annak megrendeléseitől függenek (*Neumann-Boda* [2010] 5. old.). Az országok válságkezelési stratégiáit nagymértékben az határozza meg, hogy mekkora a rendelkezésükre álló tartalék. Egyes országok válságkezelő csomagokat vezettek be, amelyek különböző arányokban kombinálták a keresletösztönző, a hitelképesség-javító – beleértve a bankok feltőkésítését is –, valamint a munkaerőpiaci intézkedéseket. Ezek a beavatkozások a legtöbb országban a kkv-k finanszírozási problémáinak megoldására is kiterjedtek. Magyarországon elsősorban a finanszírozási források hozzáférhetősége terén tettek intézkedéseket, hitel- és garanciaprogramokat indítottak, már meglévő programokat bővítettek ki, befektetést támogató intézkedéseket hoztak, magán-, illetve kockázati tőkebefektetéseket ösztönöztek (*OECD* [2009]). 2010 nyarától pedig további új, a kkv-k helyzetének javítására irányuló akciótervek⁸ keretében meghirdetett direktívák születtek.

Az Egészségügyi Világszervezet által 2020. március 11-én pandémiává nyilvánított koronavírus-járvány hatására kirobbant válság eredetét tekintve más természetű volt, mint az eddigi válságok (*Kincses-Tóth* [2020]). Soha nem tapasztalt kihívás elé állította és állítja jelenleg is a társadalmat, valamint a gazdaságot, ezzel együtt a hazai kkv-szektor is. A 2020 márciusától bevezetett szigorító intézkedések és az ennek hatására is kialakult kereslet-visszaesés következtében 2020 második negyedévében 13,6 százalékkal esett vissza a hazai GDP volumene az előző év azonos időszakához képest. A járvány a legtöbb nemzetgazdasági ág teljesítményét visszafogta (*Nyikos-Soha-Béres* [2021]), világméretűvé válásával zavarok keletkeztek

⁸ 2010. június I. Akcióterv. Az akcióterv két részből állt: egyrészt az új gazdasági rendszer (adórendszer) felépítését fejtette ki, másrészt a kölcsönös felelősségvállalást taglalta. A II. Akcióterv három területre, a közterhek igazságos elosztására, a munkahelyteremtésre, az értelmetlen bürokrácia és a rossz szabályok csökkentésére koncentrált.

a globális termelési és értékesítési láncokban, a munkaerőpiacokon (KSH [2020]). A szolgáltatás-külkereskedelmi forgalom a termékekénél jóval nagyobb mértékben esett vissza, utoljára 2013-ban volt a 2020. évinél alacsonyabb többlet. A turizmus és a szállítási szolgáltatás forgalma csökkent a leginkább, az utóbbi döntően a légi szállítási szolgáltatások visszaesése miatt (KSH [2020]).

A 2020 második felétől bevezetett válságkezelő intézkedéseknek köszönhetően az évi gazdasági visszaesés alacsonyabb volt hazánkban (–5,0%), mint az EU-átlag (–6,2%). A Gazdaságvédelmi és Gazdaság-újraindítási Akcióterv⁹ vállalkozásokat célzó intézkedései is enyhítettek és enyhíthetnek a válság romboló hatásain, ami különösen a kkv-k túlélése, a csődhullám elkerülése szempontjából létfontosságú. Ennek, valamint a hazai keresletösztönző intézkedések hatására a GDP volumene 2020 harmadik negyedévében az előző negyedévinél 11,4 százalékkal volt nagyobb, a negyedik negyedévben pedig a harmadik negyedévhez viszonyítva 1,1 százalékkal bővült. Az ipar, illetve a szolgáltatások közül az információ, kommunikáció járultak hozzá leginkább a növekedéshez, továbbá a kereskedelem is jelentősen gyarapodott.

A gazdaság ilyen jellegű prosperálása az ország teljesítményének egyik legfontosabb mutatója. A modern állam fontos funkcióinak sorába tartozik a növekedés fenntartása vagy éppen fokozása. Mivel a nemzeti szintű növekedés a régiók fejlődéséből vezethető le, a gyarapodás eredetének megértése érdekében a kutatások a nemzetgazdasági szintről fokozatosan tolódtak el a kisebb földrajzi egységek, a régiók, agglomerációs övezetek, városok irányába, ahol az externális hatások jobban megragadhatók (Szerb *et al.* [2019]). A vállalkozások pedig a foglalkoztatásban betöltött szerepükkel, a gazdasághoz való hozzájárulásukkal nemcsak az adott ország szintjén, de az egyes régiók felemelkedésében, mindazonáltal a válságok kezelésében is nagy szerepet játszanak. Ezért is fontos a sérülékeny ágazatok és térségek pontos beazonosítása.

A DG Regio¹⁰ „The impact of globalisation and increased trade liberalisation on European regions” (A globalizáció és a fokozott kereskedelmi liberalizáció hatása az európai régiókra) című, 2008-ban készült zárójelentése (DG Regio [2008] 33. old.) azokat a régiókat tekinti sérülékenynek, amelyekben a foglalkoztatás és/vagy a bruttó hozzáadott érték egy (vagy néhány) sérülékeny ágazatban¹¹ realizálódik. Jelen tanulmányban a sérülékeny régiók analógiájára vizsgáljuk a sérülékeny térségeket. A 2020-ban kezdődött egészségügyi válság hatásainak leginkább kitett gazdasági ágak a szállás-hely-szolgáltatás, a vendéglátás (I) (Czirfusz [2021]), illetve a személyes interakciót érintő művészet, szórakozás, szabadidő (R) (élő előadások, múzeumok stb.)

⁹ A Gazdaságvédelmi és Gazdaság-újraindítási Akciótervet 2021 február elején három ütemben hirdette meg a Kormány, melynek célja, hogy különböző gazdaságélénkítő, keresletösztönző eszközökkel támogassa a gazdaság újraindítását, benne a hazai kkv-szektor.

¹⁰ Regionális és várospolitika. Ez a bizottsági szervezeti egység felelős a régiókkal és a városokkal kapcsolatos uniós szakpolitikáért.

¹¹ A hivatkozott tanulmány azzal a hipotézissel él, hogy az ágazat globális versennyel szembeni sebezhetőségét a nyitottság és az ágazat kereskedelmimérleg-alakulásának kettőssége határozza meg.

és az egyéb szolgáltatások (S) (fodrászat, szépségápolás, tetoválás, személyi szolgáltatások stb.) (továbbiakban: IRS-szektor) voltak.

4. táblázat

Az IRS-szektorban foglalkoztatottak és megtermelt bruttó hozzáadott érték aránya az azonosított sérülékeny járások szerint, 2020
(Employment rate and ratio of gross value added [GVA] in Sections I, R, and S of NACE Rev. 2 by the identified vulnerable districts, 2020)

Járás/kerület	IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya	IRS-szektorokban megtermelt bruttó hozzáadott érték aránya	Csoport*	11 turisztikai térséghez tartozó járás**
Balatonfüredi járás	26,46	19,38	3	Igen
Bélapátfalvai járás	20,26	17,42	3	Igen
Budapest V. kerület	22,50	10,02	3	Főváros
Budapest VII. kerület	22,49	14,19	3	Főváros
Fonyódi járás	17,16	12,14	3	Igen
Gárdonyi járás	19,17	11,38	3	Igen
Gyulai járás	15,39	11,33	3	Igen
Keszthelyi járás	25,05	19,53	3	Igen
Kőszegi járás	22,39	16,34	3	Igen
Siklói járás	18,57	13,85	3	Igen
Siófoki járás	22,51	19,49	3	Igen
Sümegei járás	15,29	15,53	3	Igen
Szécsényi járás	15,21	10,00	3	Igen
Zalaszentgróti járás	15,89	11,84	3	Nem
Balatonalmádi járás	15,04	13,22	2	Igen
Körmendi járás	14,79	15,36	2	Nem
Pétervásárai járás	13,03	13,24	2	Nem
Budapest VI. kerület	20,63	5,85	1	Főváros
Hajdúszoboszlói járás	16,10	8,71	1	Igen
Soproni járás	19,14	7,77	1	Igen
Szentendrei járás	15,79	9,96	1	Igen
Szentgotthárdi járás	18,04	5,21	1	Nem
Tapolcai járás	16,71	9,38	1	Igen

* 1: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya nagyobb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké kisebb 10 százaléknál.

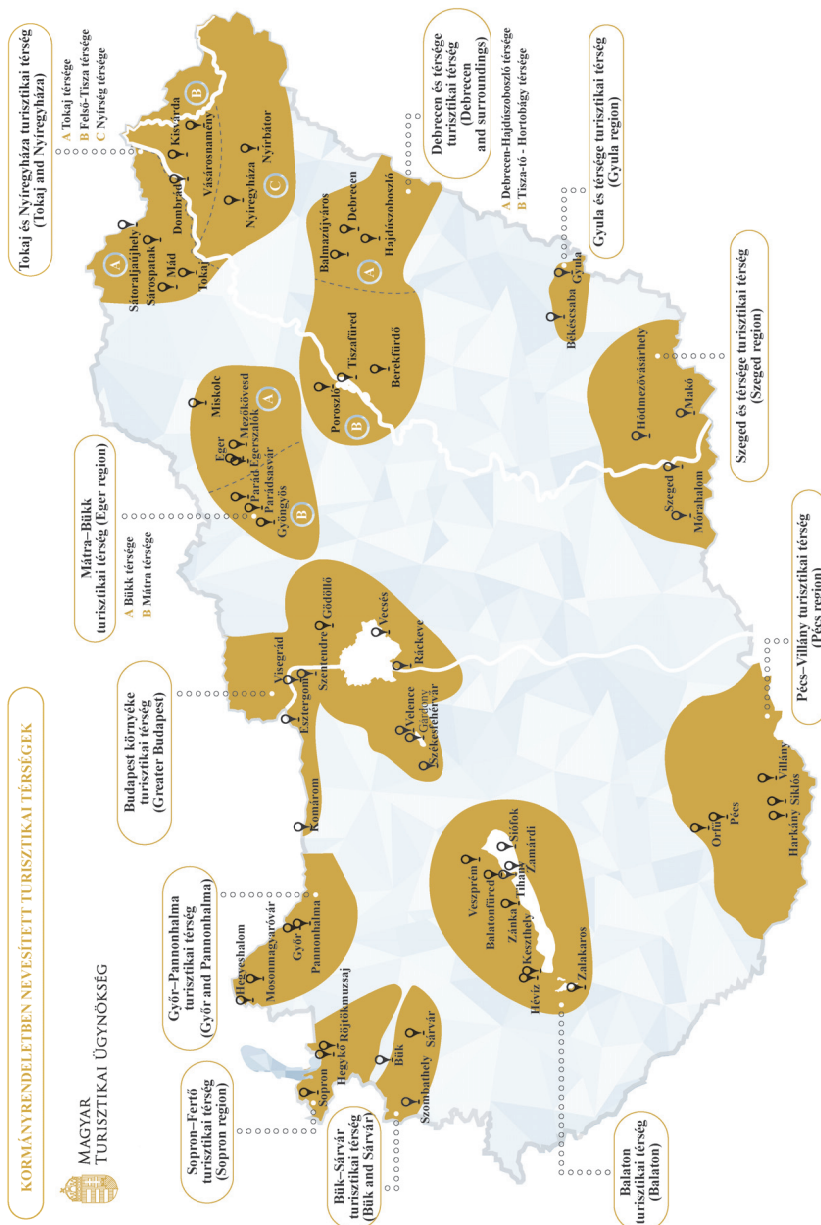
2: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya kisebb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké nagyobb 10 százaléknál.

3: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya nagyobb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké nagyobb 10 százaléknál.

** A turisztikai térségek meghatározásáról szóló 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendelet alapján.

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

I. ábra. Magyarország turisztikai térségei
(Tourist areas of Hungary)

Forrás: Magyar Turisztikai Ügynökség [2021].

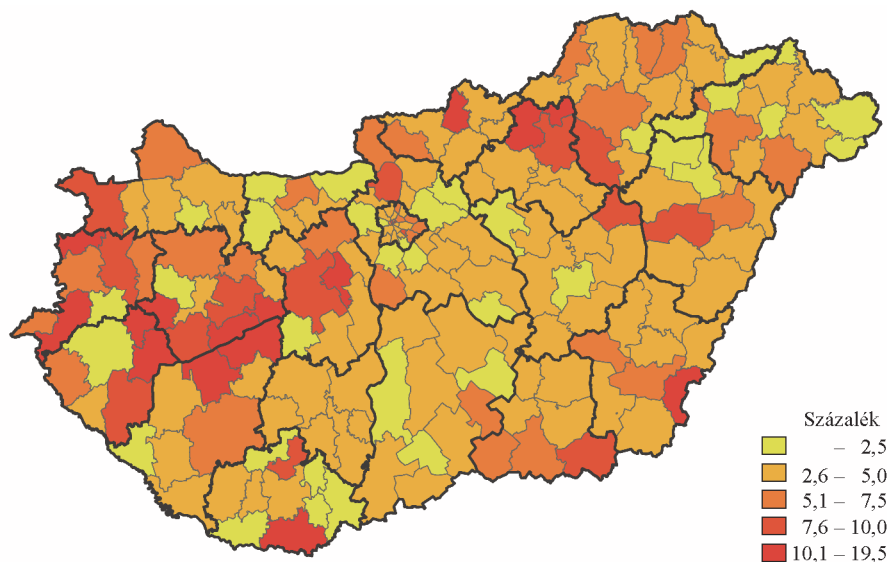
Az IRS-szektorban a kkv-k bruttó hozzáadott értéke 40,2 százalékkal, az adminisztratív és szolgáltatást támogató szektorban pedig 15,6 százalékkal csökkent 2019-ben (bővebben lásd *Balás et al.* [2020], *Boros–Kovalcsik* [2021]). A kkv-k csoportján belül az IRS-szektor adta a bruttó hozzáadott érték 4,69 százalékát, és ebben a szektorban foglalkoztatták a munkavállalók 11 százalékát. Így azokat a járásokat tekintettük sérülékenyeknek, ahol a kkv-k bruttó hozzáadott értékének aránya meghaladta a 10, az általuk foglalkoztatottak aránya a 15 százalékot az IRS-szektorban. Számításaink alapján a bruttó hozzáadott érték vonatkozásában 17, a foglalkoztatottakéban 20 sérülékeny járást azonosítottunk. (Lásd a 4. táblázatot.) A két csoport egyedei részben átfedésben vannak egymással.

A Kormány 2020-ban átalakította Magyarország turisztikai térképét, és a turisztikai térségek meghatározásáról szóló 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendeletnek megfelelően 11 turisztikai térséget jelölt ki a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiával (*Magyar Turisztikai Ügynökség* [2021]) összhangban. (Lásd az 1. ábrát.)

Térképen járások szerint ábrázoltuk az IRS-szektorban megtermelt bruttó hozzáadott érték és foglalkoztatottak arányát.

2. ábra. Az IRS-szektorban működő vállalkozások részesedése a kkv-k bruttó hozzáadott értékéből járásonként, 2020

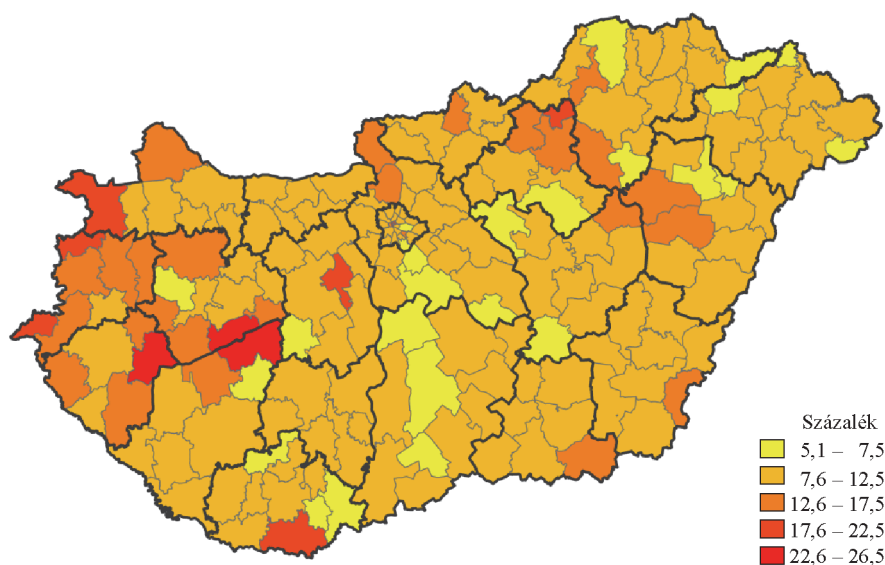
(Share of enterprises in Sections I, R, and S of NACE Rev. 2 in the GVA of SMEs, by district, 2020)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

A 2. ábra járási szintű térképén egyértelműen beazonosítható a nagymértékű átfedés az első ábrához képest, vagyis az IRS-szektor aránya a Balaton turisztikai térségben, a Bük–Sárvár, Sopron–Fertő, Győr–Pannonhalma, Mátra–Bükk, Debrecen és térsége turisztikai térségekben magas.

3. ábra. Az IRS-szektorban működő vállalkozások részesedése a kkv-k foglalkoztatotti létszámából járásonként, 2020
(Share of enterprises in Sections I, R, and S of NACE Rev. 2 in the number of employees of SMEs, by district, 2020)

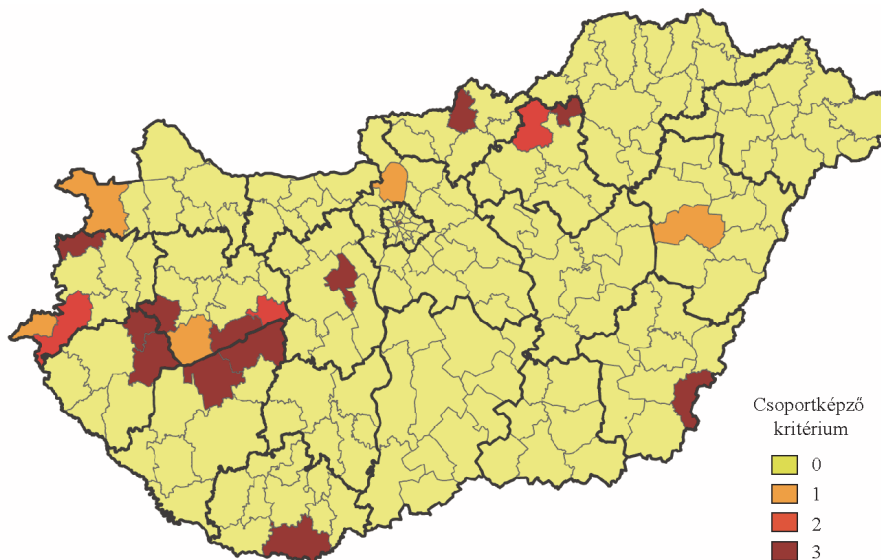
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

Járási szinten az IRS-szektorban tevékenykedő kkv-k a Balaton, a Bük–Sárvár, valamint a Sopron–Fertő turisztikai térségekben részesednek nagyobb arányban a kkv-k foglalkoztatotti létszámából.

Vizsgálatunk alapján a járások közül mindössze 4 nem sorolható a 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendeletnek megfelelően kialakított 11 turisztikai térségbe. A világjárvány következtében a turizmus által érintett, főként az új turisztikai térségeken belül található területek járásai váltak a legsérülékenyebbekké.

A hazai kkv-k strukturális jellemzőinek vizsgálata szempontjából azonban nem ragadható ki mindössze egy vagy néhány ágazat, szükséges kitérni a térszerkezeti jellemzőikben mutatkozó különbségek sajátosságaira is.

4. ábra. A kkv-k működése alapján sérülékeny térségek (járások), 2020
(Vulnerable areas [districts] regarding the operation of SMEs, 2020)

Megjegyzés. 0: nem sorolható az 1, a 2 és a 3 kritérium szerinti csoportba.

1: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya nagyobb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké kisebb 10 százaléknál.

2: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya kisebb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké nagyobb 10 százaléknál.

3: Az IRS-szektorokban foglalkoztatottak aránya nagyobb 15 százaléknál, a bruttó hozzáadott értéké nagyobb 10 százaléknál.

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

3. A kkv-k területi koncentrációja

A rendszerváltozást követően a piacgazdaságra való átmenet az 1990-es évek végére lényegében befejeződött. Az évtized utolsó éveire Magyarország térszerkezete, térségi és területi tagoltsága lényegesen eltért a korábitól. Ebben a változásban a piacgazdálkodásra jellemző elemek dominanciája érvényesült: a vállalkozások számának robbanásszerű emelkedése, a külföldi tőke meghatározó szerepe, a mindent átszövő piac hatása, valamint az átmenet alapvető feltétele, a széles körű privatizáció (*Faluvégi* [2020] 119. old.). Ebben az időszakban a vállalkozások koncentrációja, illetve a szervezetek számának növekedése Budapesten kívül a megyeközpontokra

volt jellemző, azon belül is a nagyvárosokra, leginkább Győrre, Pécsre, Debrecenre, Kecskemétre, Szegedre, Miskolcra és Székesfehérvárra (*Rechnitzer* [1993]). A főváros minden gazdasági mutatót tekintve kiemelkedett: itt állították elő 1998-ban a GDP több mint 34 százalékát, s az egy főre jutó GDP 86 százalékkal haladta meg az országos átlagot, továbbá itt volt a külföldi érdekeltségű vállalkozások, valamint bejegyzett tőkéjük több mint 50 százaléka. Az akkori térszerkezetet az 1990-es évek piaci alapú folyamatai, elsősorban a külföldi tőkebefektetésekre épülő gazdasági megújulás és a párhuzamosan jelen levő válságjelenségek (munkanélküliség, jövedelemcsökkenés, a beruházások jelentős visszaesése) formálták. Meghatározó jellemzői a következők voltak:

- a főváros kiugró mértékben fejlődött az ország többi részéhez viszonyítva;
- a nyugati térségek előnye folyamatosan növekedett a keleti és az északi régiókkal szemben;
- a kistérségek térbeli tagoltsága nőtt;
- a településhálózat gazdasági tagoltsága erősödött.

A gazdasági térszerkezetet alapvetően meghatározó tényezők egyike a vállalkozói aktivitás élénkülése volt, ami hatott a foglalkoztatásra, valamint a további gazdasági tevékenységet segítő üzleti vállalkozások létrejöttére (*Faluvégi* [2020] 119. old.). Az ország nyugati térségei nemcsak az innovatív népességet szívták el a keleti-északi régiókból, hanem a vállalkozói aktivitást, vagyis a tőkét is, hiszen a szűkülő piacok nem kedveztek a tartós befektetéseknek, illetve a megtakarítások még mindig kedvezőbb képet mutattak, mint a keleti országrészekben (*Lengyel* [1990]). Az 1990-es évek közepétől ugyanakkor számos kistérségben nem változott, illetve csökkent a működő vállalkozások száma. Ez elsősorban Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon a lemaradó és a stagnáló kistérségekben következett be, részben a kényszervállalkozások megszűnésével. A válságtérségekre jellemző volt, hogy a korábbi – országosan és regionálisan is jelentős – gazdasági szerepkörüket elveszítették, azt különböző okok miatt megújítani nem tudták, így a tevékenységeik iránti kereslet visszaesett, ezáltal mérséklődött a vállalkozói aktivitás, de ennek következtében is egyre jelentősebb veszteséget kellett elkönyvelniük az innováció, a kreatív népesség elvándorlása, a tőkekoncentráció csökkenése miatt. Mindez együtt járt a munkanélküliség rohamos növekedésével, és egyre égetőbb szociális problémákká válásával, amit súlyosbítottak a centrumok felszereltségében, üzemeltetésében jelentkező zavarok, valamint az élesedő társadalmi feszültségek (*Rechnitzer* [1993]).

Az átmenet éveit jellemző tényezőknek nincs determinisztikus hatása Magyarországon jelenlegi térszerkezetére, térségi és területi tagoltságára, ugyanakkor az akkori térszerkezet alapvető jellemzői jórészt fennmaradtak, és a piacgazdaság válságtérsé-

geire tett megállapítások mind a tőkepiaci, mind az egészségügyi válság tekintetében a mai napig érvényesek. A vállalkozások 40 százaléka 2008-ban – nem meglepő módon – közép-magyarországi volt, elsősorban budapesti, és ez az arány 2020-ra sem változott. A központi régió szerepe több más gazdasági, társadalmi mutató tekintetében kiemelkedő, és az itt működő kkv-k termelékenysége is nagyobb az átlagosnál (*Gazdasági és Közlekedési Minisztérium* [2010] 125. old.). A vállalkozásoknak nemcsak abszolút száma, de sűrűsége is ebben a régióban a legnagyobb. A statisztikai adatokból egyértelműen megállapítható, hogy a 2008-as és a jelenlegi egészségügyi válság idején is a vállalkozássűrűség a dunántúli régiókban (Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl) magasabb, az alföldi régiókban alacsonyabb, az észak-magyarországi régióban pedig 2008-tól napjainkig a legalacsonyabb. Ezzel párhuzamosan alakultak az egyes régiók gazdasági, fejlettségi mutatói is: a bruttó hozzáadott érték, a nettó árbevétel és az export árbevétel.

A regionális tudomány jellemzője, hogy a térben zajló gazdasági folyamatokat megpróbálja komplexen kezelni, keresve azok földrajzi meghatározóin túli elemeit is; ezek együtteséből következtetünk a jelenségek és a folyamatok alakulására, törvényszerűségeikre (*Rechnitzer* [1996]). A kkv-k jellemzőit mérő konkrét jelzőszámok értékeinek területi eloszlásbeli különbségeit, egyenlőtlenségeit, koncentrációját vizsgálhatjuk önmagukhoz képest, abszolút értelemben, majd a kapott eredményeket összehasonlíthatjuk, illetve mérhetjük relatív módon úgy, hogy a kkv-k megfelelő koncentrációját a kkv-k számának járások szerinti elhelyezkedéséhez viszonyítjuk (*Rédei* [2001]). Jelen fejezetben a kkv-k legfontosabb ismérveinek területi koncentrációját, térbeli dimenzióját vizsgáljuk, amely azok megjelenési formáját, érvényesülését erősen befolyásolja. Arra keressük a választ, hogy a vizsgált jelenségek milyen sajátosságokat mutatnak a különféle térbeli dimenziókban, és ezek hogyan változnak válságok idején.

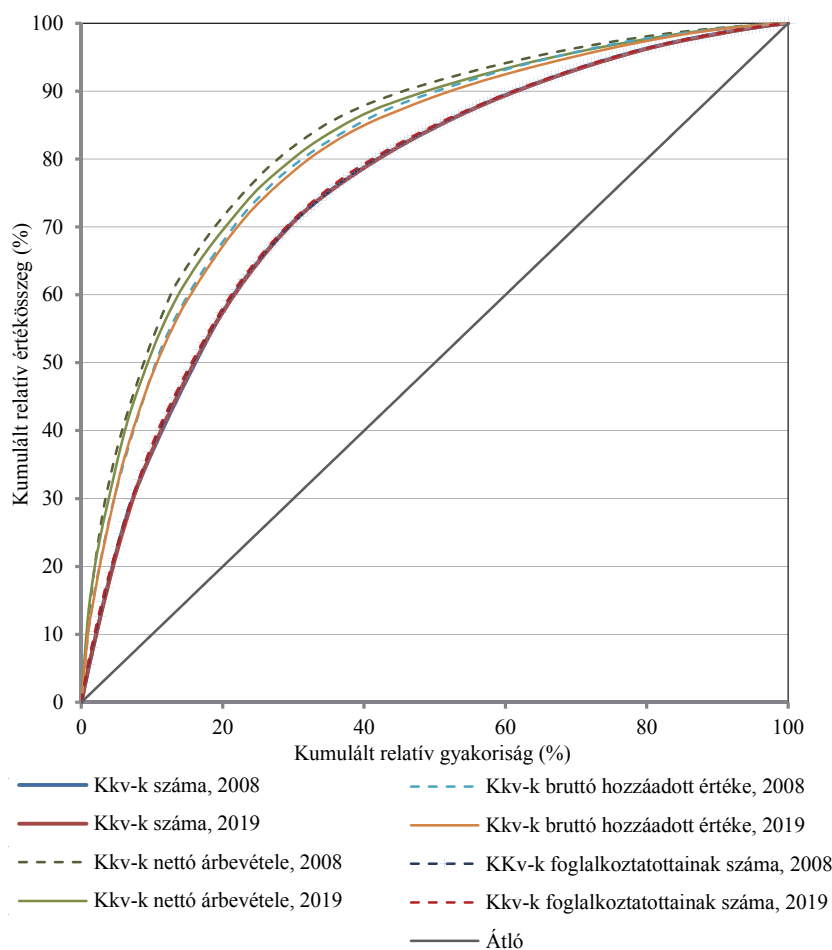
3.1. Abszolút koncentrációk

A kkv-k területi koncentrációja, az ezek közötti eltérések és a változás dinamikája Lorenz-görbével szemléltethető (*Lorenz* [1905], *Rédei* [2001]). Az egységoldalú (jelen esetben 100 egység) négyzetben ábrázolt görbe a vizsgált mennyiségi ismerv kumulált relatív gyakoriságainak függvényében mutatja a kumulált relatív értékösszegeket. Ha nincs koncentráció, akkor a vizsgált egységeknek az értékösszegeből azonos a részesedése, a kumulált relatív gyakoriságok és a kumulált értékösszegek rendre megegyeznek, a függvény képe egységnyi meredekségű egyenes (átló). Ha a vizsgált járások között vannak olyanok, amelyekre a vizsgált ismerv nagy arányban jellemző, akkor a relatív gyakoriságok és értékösszegek jelentősen különböznek egymástól, így a Lorenz-görbe távol esik az egységnyi meredekségű egyenestől.

Minél távolabb van a görbe az átlótól, annál nagyobb a koncentráció (*Major–Nemes Nagy* [1999]).

5. ábra. A kkv-k legfontosabb mutatószámainak járások szerinti koncentrációja a Lorenz-görbék alapján, 2008, 2019

(Lorenz curves of the district-level concentration of the SMEs' key indicators, 2018, 2019)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Nagyfokúnak tekintjük a koncentrációt, ha a sokaság nagy hányadához az értékösszegnek igen kis hányada, illetve a sokaság, azaz a járások kisebb hányadához tartozik az értékösszeg jelentős része (*Kerékgyártó et al.* [2009]). A Lorenz-görbék alapján a vizsgált években a nettó árbevételek és a bruttó hozzáadott értékek területi

koncentrációja jóval magasabb, mint a szintén erős koncentrációt mutató kkv-k, illetve a kkv-kban foglalkoztatottak száma. A nettó árbevétel mutatja a vállalkozások teljesítményét, ennek nagysága azonban függ a vállalkozás méretétől és tevékenységétől. A nettó árbevételből származtatott bruttó hozzáadott érték pedig többek között a gazdálkodás eredményességét jelzi. A vállalkozások nyereséges működése ugyanis a gazdasági fejlődés egyik alappillére, jelentős mértékben befolyásolhatja egy-egy térség fejlődését és gazdasági teljesítőképességét (KSH [2013]). Az 5. ábrán szemlélítve tehát minél nagyobb fokú a koncentráció, a görbe annál távolabb kerül a négyzet átlójától. A legtávolabb a 2008. és a 2019. évi nettó árbevétel görbéje helyezkedik el az átlótól, itt ez azt jelenti, hogy a kkv-k nettó árbevétele – és bruttó hozzáadott értéke is – a járások kisebb hányadában összpontosul. A 2008. évi statisztikai adatok alapján az értékesítés nettó árbevételének több mint fele Közép-Magyarországon koncentrálódik, ezt követi Közép-Dunántúl 11-12 százalékkal, Nyugat-Dunántúl 7-8 százalékkal, majd Észak-Magyarország, valamint Észak-Alföld egyaránt 6-7 százalékkal és végül a Dél-Dunántúl régió mindössze 4 százalékkal (KSH [2008]). 2019-re ezek az értékek csak némi változást mutatnak, a régiók sorrendje változatlan. A grafikus ábrázolás alapvetően csak vizualizációs összehasonlítást tesz lehetővé. A Lorenz-féle területarány, avagy a Gini-együttható ezzel szemben konkrét mérőszámmal jellemzi a koncentrációt: a vizsgált mennyiségi ismérv és a négyzet átlója közötti területet oly módon méri, hogy minden megfigyelési egység arányának az összes többiétől való átlagos eltérését viszonyítja az átlaghoz. Minél nagyobb az értéke, annál nagyobb a koncentráció. Maximális értéke 1. A koncentráció hiányában a Lorenz-görbe egybeesik az átlóval, és a Gini-együttható értéke nulla.

$$G = \frac{1}{2 * \bar{x} * n^2} \sum_i \sum_j |x_i - x_j|,$$

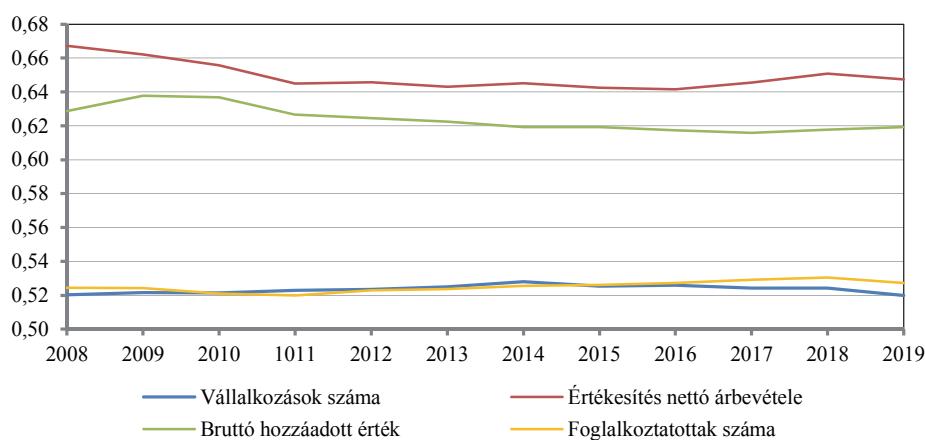
ahol n a járások száma, x az adott kkv-ra jellemző mutatószám az i és j területegységekben, \bar{x} az x_i átlaga.

Méretkategória tekintetében minden régióban a mikrovállalkozások dominálnak (Vértesy [2018]). Számításaink alapján a kkv-k nettó árbevételének és bruttó hozzáadott értékének járási koncentrációja számszerűsítve is sokkal magasabb a vállalkozások vagy a vállalkozásoknál foglalkoztatottak számához viszonyítva. Összefoglalva megállapítható, hogy a 2008-as válságot követő években a nettó árbevétel és a bruttó hozzáadott érték területi koncentrációja csökkent, míg a kkv-k számának és a foglalkoztatottak számának területi koncentrációja nem változott jelentős mértékben. A csökkenés a lokális beágyazódás,¹² a regionális hálózatok – helyi gaz-

¹² A vállalatok érdeke, hogy törekedjenek a földrajzi koncentrációra, mivel a sikeres versenyhez, illetve fennmaradáshoz szükséges agglomerációs előnyökre csak így tudnak szert tenni. Ráadásul ez a földrajzi koncentráció nem vállalati, hanem iparági/tüzletági szinten történik, azaz ugyanazon iparág egymással versengő vállalatai jönnek létre ugyanazon térségben, avagy települnek oda (például magyarországi autópári központok).

daságfejlesztés szempontjából a regionális hálózatoknak¹³ van kiemelt szerepe – időleges meggyengülésével, a nettó árbevételek visszaesésének és a megszűnő vállalkozások területi különbségeivel magyarázható. A vállalkozások és a foglalkoztatottak számának koncentrációja – az általunk még vizsgálat alá vont 2019. évre – elérte a 2008-as válság előtti szintet, de a nettó árbevétel és a bruttó hozzáadott érték koncentrációja még a válság előtti szinten van.

6. ábra. A Gini-együtthatók alakulása a kkv-k legfontosabb mutatóinak járások szerinti értékeire vonatkozóan
(Gini coefficients for the district-level values of the SMEs' key indicators)

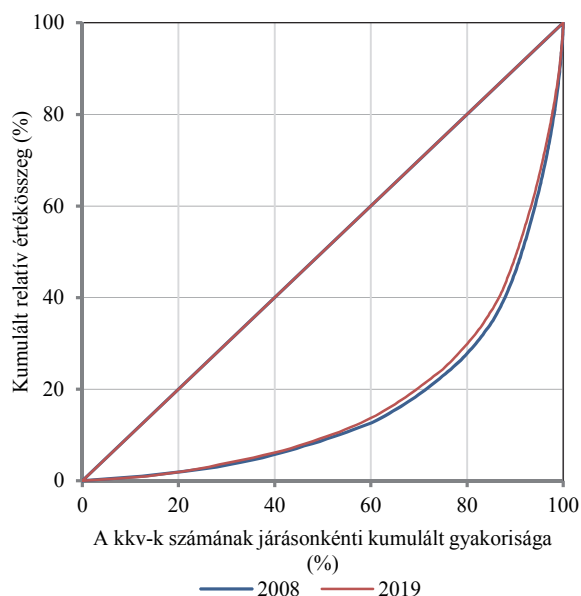
Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

3.2. Relatív koncentrációk

Relatív koncentráció abban az esetben fordul elő, ha az értékösszeg egyenetlenül oszlik el a sokaság egységei között, figyelmen kívül hagyva azt, hogy ebben a sokaság számosságának jelentősége lenne. A relatív koncentráció az egységek nagyságának különbözőségét, szóródását jelenti (*Kerékyártó et al.* [2009]). A Lorenz-görbék alapján a kkv-k nettó árbevételének, bruttó hozzáadott értékének területi koncentrációja magasabb, mint a vállalkozások számáé. (Lásd az 5. ábrát.) Ezt szemléltetesebbé tehetjük, ha az előbbi kumulált értékösszegeket nem a saját kumulált relatív gyakoriságaik, hanem a kkv-k számának járásonkénti kumulált gyakoriságai szerint ábrázoljuk.

¹³ A regionális hálózatok az ott élő személyek és az ott működő szervezetek, azok részlegei és képviselői közötti kapcsolatokról épülnek fel. Ezek a „formális” és „informális” kapcsolatok egyrészt alapvetők a régiók sikeres fejlődése szempontjából, másrészt a kkv-k működését is befolyásolják. Összességében kiemelhetjük, hogy a regionális hálózatoknál a vállalati kapcsolatok a legfontosabbak, azonban mind az egyéb intézmények hálózata, mind pedig a magánszemélyek együttműködési szintén meghatározó jelentőségűek.

7. ábra. A kkv-k kumulált nettó árbevételének a kkv-k számának kumulált gyakoriságához viszonyított járásonkénti koncentrációját kifejező Lorenz-görbék, 2008, 2019
(Lorenz curves of the district-level concentration of SMEs' cumulated net turnover in relation to the district-level cumulated frequencies of SMEs' number, 2008, 2019)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

A 7. ábra alapján megállapítható, hogy a kkv-k számának járásonkénti kumulált gyakoriságához képest azok kumulált nettó árbevételének koncentrációja erősebb. A járások kis hányada rendelkezik a kkv-k árbevételének nagy százalékával. 2008-ban 8 járásban realizálódott a nettó árbevétel 33 százaléka (a kkv-k 13 százaléka), míg 2019-re a nettó árbevétel 31 százaléka (kkv-k 13,7 százaléka). Az eredményeket az 5. táblázatban foglaljuk össze.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy az általunk vizsgált időszakban a kkv-k számának és nettó árbevételének relatív koncentrációja tekintetében kiemelkedő járások köre és sorrendje minimálisan változott. A kkv-k számának koncentrációját tekintve 2019-ben kikerült a Miskolci járás, amelynek helyét a XIII. kerület vette át, a kkv-k nettó árbevételének koncentrációját illetően pedig egy kivétellel (Budakeszi járás) a budapesti kerületek dominálnak, alátámasztva Budapest jelentőségét a kkv-k területi koncentrációjában. A vizsgált évek alatt itt a XII. és VI. kerület helyét vette át a VIII. és IX. kerület.

5. táblázat

Járások sorrendje, amelyekben legmagasabb arányban koncentrálódnak a kkv-k száma és nettó árbevétele, 2008, 2019
(Ranking of districts with the highest concentration of the number and net turnover of SMEs, 2008, 2019)

Sorszám	Kkv-k számának koncentrációja		Kkv-k nettó árbevételének koncentrációja	
	2008	2019	2008	2019
1.	Debreceni járás	Budapest XI. kerület	Budapest V. kerület	Budapest XIII. kerület
2.	Budapest XI. kerület	Debreceni járás	Budapest XIII. kerület	Budapest XI. kerület
3.	Szegedi járás	Szegedi járás	Budapest XI. kerület	Budapest III. kerület
4.	<i>Miskolci járás</i>	Győri járás	Budapest XII. kerület	Budakeszi járás
5.	Győri járás	Budapest XIII. kerület	Budapest III. kerület	Budapest V. kerület
6.	Pécsi járás	Budapest III. kerület	Budakeszi járás	Budapest VIII. kerület
7.	Budapest III. kerület	Budapest II. kerület	Budapest XIV. kerület	Budapest IX. kerület
8.	Budapest II. kerület	Pécsi járás	Budapest VI. kerület	Budapest XIV. kerület

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés.

A Lorenz-görbéhez kapcsolható relatív koncentrációs együttható, a Hoover-index, amely két mennyiségi ismérv területi megoszlásának különbségét, valamint a Lorenz-görbe és az átló közötti maximális függőleges távolságot (*Major-Nemes Nagy* [1999]) méri; ez az egyik legáltalánosabban használt területi egyenlőségi mutató.

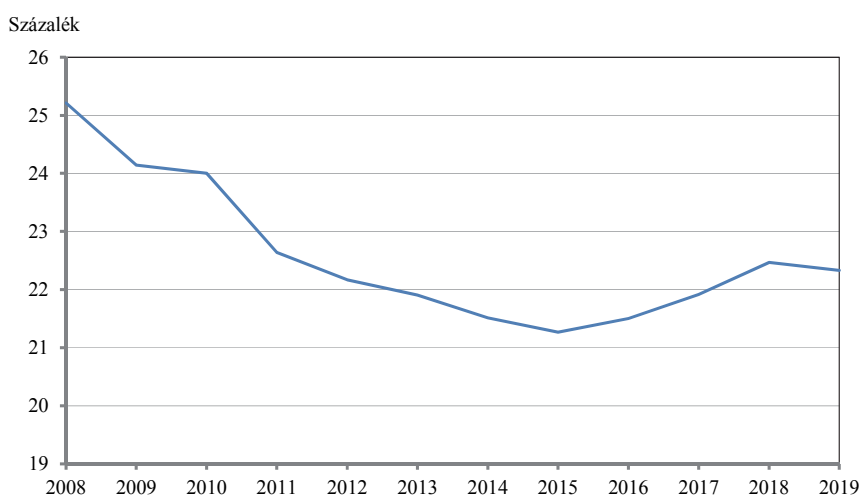
$$H = \frac{1}{2} \cdot \sum_{i=1}^n |x_i - f_i|$$

ahol $\sum f_i = 100\%$, $\sum x_i = 100\%$, x_i a kkv-k nettó árbevétele/bruttó hozzáadott értéke/foglalkoztatotti aránya járásonként, f_i pedig a kkv-k számának járások szerinti arányait jelöli. A mutatószámot Robin Hood-indexnek nevezzük abban a speciális esetben, amikor a jövedelem és a népesség területi eloszlásának egyenlőtlenségeit mérjük (*Kérégyártó et al.* [2009]). A Robin Hood-index olyan speciális Hoover-index, amely a jövedelmek (x_i) és a népesség (f_i) területi eloszlásainak egyenlőtlenségeihez egy skalárt rendel (*Major-Nemes Nagy* [1999]). Az index azt mutatja meg, hogy a jövedelem hány százalékát kellene a területegységek között átcsoportosítani (a gazdagabb területeken élőknek elvenni és a szegényebb területeken élőknek adni), hogy a jövedelem a népességgel egyenlő eloszlású legyen. A Robin Hood-indexszel analóg módon értelmezhetők a kkv-k Hoover-indexei.

A 8. ábra alapján a Lorenz-görbe és az átló közötti maximális függőleges távolság a kkv-k nettó árbevételének járásonkénti arányát tekintve a vizsgált időszakban 2008-ban volt a legmagasabb, ezt követően 2015-ig (21,3%) – a 2010-es kiugrást

követően – fokozatosan csökkent, majd ismét emelkedésnek indult, de még az egészségügyi válságot megelőzően sem tért vissza a 2008-as szintre. 2008-ban a kkv-k nettó árbevételének 25,2 százalékát kellett volna átcsoportosítani a járások között annak érdekében, hogy a kkv-k számának járásonkénti arányával azonos legyen az eloszlásuk, míg 2019-ben ugyanez az érték alacsonyabb, 22,3 százalék volt.

8. ábra. A nettó árbevétel és a kkv-k száma alapján számított Hoover-index alakulása
(Hoover index calculated on the basis of the net turnover and number of SMEs)

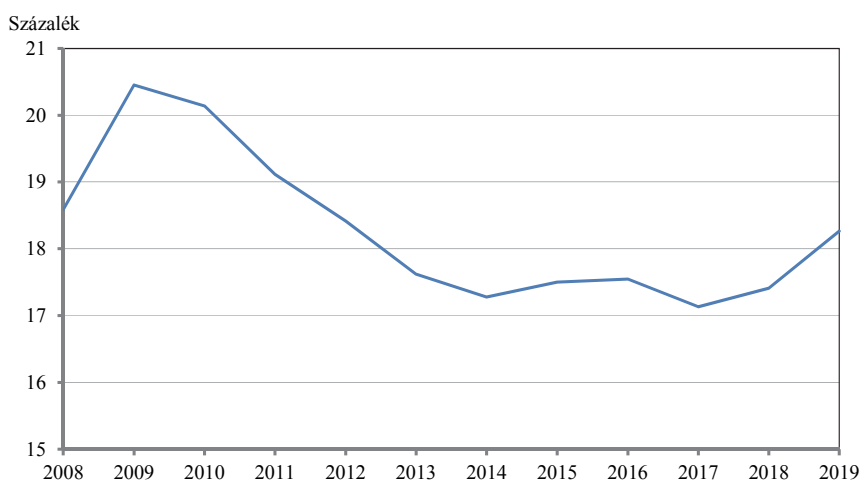

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Magyarországon a vizsgált időszakban a kkv-k által megtermelt bruttó hozzáadott érték több mint felét – hasonlóan a nettó árbevételhez – a fővárosban és Pest megyében nyilvántartott vállalkozások állították elő. Ezen belül is kiemelkedett a Budapesten bejegyzett vállalkozások teljesítménye. A befektetőket a főváros mellett csak a két másik legfejlettebb régió vonzotta, az infrastrukturálisan fejlett Közép- és Nyugat-Dunántúl részesedett 10-10 százalék feletti arányban a kibocsátásból (KSH [2013]). A legkisebb arányban a dél-dunántúli kkv-k működtek közre a vállalati GDP megtermelésében. A 9. ábra járásonként mutatja be a megtermelt bruttó hozzáadott érték arányának változását a kkv-k számának arányához viszonyítva a vizsgált időszakban. A bruttó hozzáadott érték lényegében a gazdaság szereplőinek adott időszakban elért teljesítménye. Többek között ez nyújt fedezetet a vállalkozások befektetett eszközeinek értékcsökkenésére, a bérleti díjakra és a hitelkamatok visszafizetésére (KSH [2013]). Az ábra szerint a Hoover-index értéke 2008-hoz képest 2009 és 2011 között magasabb értéket mutatott, ezt követően, 2014-ig a nettó árbevétel járásonkénti arányához hasonlóan fokozatosan csökkent, majd ismét kissé emelkedett. A kkv-k bruttó hozzáadott értékének legnagyobb százalékát

(20,5%) 2009-ben kellett volna átcsoportosítani a járások között, hogy az megegyezzen a kkv-k számának járásonkénti arányával, ez az arány 2017-ben volt a legalacsonyabb, 17,1 százalék, majd 2019-re, az egészségügyi válságot megelőző évre 18,3 százalékra nőtt.

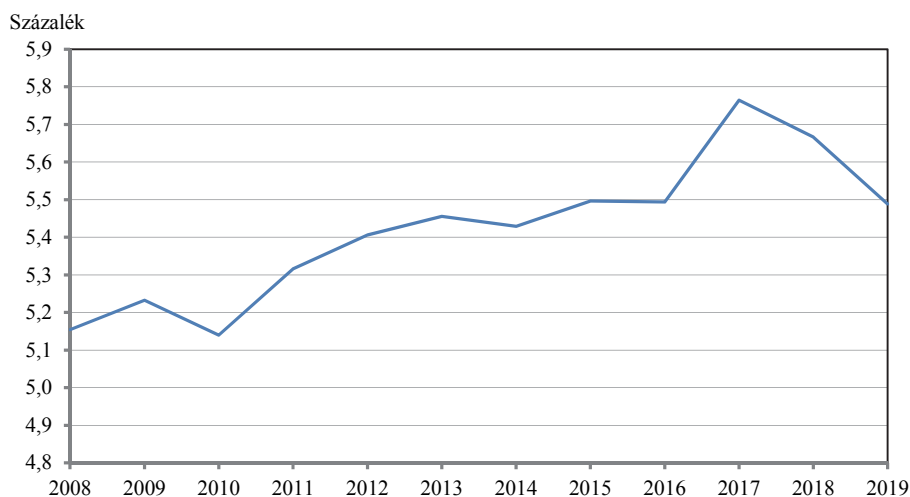
9. ábra. A bruttó hozzáadott érték és a kkv-k száma alapján számított Hoover-index alakulása
(Hoover index calculated on the basis of the GVA and number of SMEs)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Magyarországon a kkv-k – ezen belül is a mikroállalkozások – dominanciája figyelhető meg a foglalkoztatásban. A kkv-k számához viszonyított foglalkoztatottak járásonkénti aránya a nettó árbevétel és a bruttó hozzáadott érték járásonkénti arányához képest ellentétes tendenciát mutat. (Lásd a 10. ábrát.) A Lorenz-görbe és az átló közötti maximális távolság a 2010. évi csökkenéstől eltekintve fokozatosan emelkedett 2017-ig, majd ezt követően csökkent, de nem tért vissza a 2008-as válság idején mért értékhez. A mutató 2008-ban és 2010-ben vette fel a legalacsonyabb, 5,1 százalékos értéket, a legmagasabbat, 5,8 százalékot pedig 2017-ben; 2019-re 5,4 százalékra esett vissza, ami azt jelenti, hogy a foglalkoztatottak 5,4 százalékát kellett volna átcsoportosítani annak érdekében, hogy a kkv-k számának járásonkénti arányával megegyezzen ez az érték. A vizsgált időszakban a Hoover-index minimum és a maximum értékei közötti eltérés mértéke mindössze 0,7 százalék, ami nem tekinthető jelentősnek, ugyanakkor egy ekkora mértékű változás is leképezi az időszakban zajló gazdasági folyamatok hatásait a kkv-k foglalkoztatottjainak járásonkénti arányát illetően.

10. ábra. A foglalkoztatottak és a kkv-k száma alapján számított Hoover-index alakulása
(Hoover index calculated on the basis of the number of employees and number of SMEs)

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás.

Összefoglalva megállapítható, hogy a 2008-as válság hatására a nettó árbevétel relatív koncentrációja nagyobb mértékben csökkent a kkv-k számához képest, az esés 2015-ig tartott, mértéke 4 százalékpont volt, ezt követően a relatív koncentráció ismét emelkedni kezdett egészen 2018-ig. (Lásd a 8. ábrát.) A bruttó hozzáadott érték relatív koncentrációja 2009-re meredeken nőtt (1,9%), majd 2009-től a nettó árbevételhez hasonlóan, bár nagyobb ütemben csökkent (2009-ről 2014-re 3,2 százalékponttal). (Lásd a 9. ábrát.) Tehát a vállalkozások nettó árbevételének és bruttó hozzáadott értékének szóródása a kkv-k járásonkénti számához viszonyítva azonos tendenciát mutat, válságok idején csökken, a gazdasági teljesítmény bővülésével pedig emelkedik. A bruttó hozzáadott érték esetében a világjárvány hatása még nem követhető le az ábrán (2017-től enyhe emelkedést mutat), azonban várható, hogy a nettó árbevételhez hasonló csökkenő tendenciát fog követni, ha a későbbi adatok is rendelkezésre állnak. Mindkét vizsgált tényező esetén megállapítható, hogy a 2008-as válság hatására a területi koncentrációk csökkentek, a normál, válságok nélküli időszakban pedig a mutatók értékei növekedtek.

A foglalkoztatottak számát illetően, bár a tartomány szűk (0,7%), emelkedő tendencia figyelhető meg 2010 és 2017 között. Mivel az egyes válságokra, a kereslet és a megrendelések visszaesésére a vállalkozások a kiadásaik visszafogása mellett, leggyorsabban létszámcsökkentéssel, az alkalmazottak elbocsátásával tudnak reagálni, ezért az elbocsátások hatása a vállalkozások nettó árbevételéhez és bruttó hozzá-

adott értékéhez képest korábban jelentkeznek. A 2008-as válság a foglalkoztatásban már 2008 utolsó negyedévében érezte hatását Magyarországon; ez a jelenség figyelhető meg a 10. ábra 2008 és 2009 közötti meredekségén.

4. Összefoglalás

Mind az EU, mind a hazai vállalkozások közel 99,9 százalékát a kkv-k teszik; a legjellemzőbb vállalkozási forma a mikrovállalkozás. Magyarországon a kkv-k a méretkategóriájuk meghatározására figyelembe vett három mérőszám (foglalkoztatottak száma, nettó árbevétel és mérlegfőösszeg) közül a foglalkoztatottak számát tekintve némileg az EU-átlag felett, a bruttó hozzáadott értéket véve az alatt teljesítenek. Ahogy a legtöbb európai országban, hazánkban is a kkv-k gazdálkodását magas munkaerő- és alacsony tőkeintenzitás jellemzi. Tanulmányunkban a kkv-k legjellemzőbb mutatóin kívül, feltérképeztük az egyes válságok hazai kkv-kra gyakorolt legfontosabb jellemzőit is. Mind a pénz- és tőkepiaci, mind az egészségügyi válság esetében a jelentős kereslet-visszaesés a foglalkoztatás számottevő csökkenésével járt, ugyanakkor az egyes válságok – eltérő eredetükre való tekintettel – más-más ágazatokat érintettek. A 2008-as válság idején az ingatlanforgalmazás és -bérbeadás, a számítástechnikai és a gazdasági, illetve a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás, a kereskedelem, az építőipar és a feldolgozóipar, valamint az autóipar voltak a válság nagy vesztesei. A 2020-as egészségügyi válság hatásainak leginkább az ún. IRS-szektor gazdasági ágai voltak kitéve. Ezt tekintettük vizsgálatunkban ún. sérülékeny szektornak, és megállapítottuk, hogy a sérülékeny ágazatokban és régiókban működő kkv-kat érintik leginkább a globalizáció és technológiai fejlődés kockázati tényezői, a válság hatásai. Az egészségügyi válság által leginkább sújtott járások a hazai és külföldi turisták által leglátogatottabb magyarországi járások voltak, ezek pedig a Balaton, a Bük–Sárvár, Sopron–Fertő, Győr–Pannonhalma, Mátra–Bükk, Debrecen és térsége turisztikai térség. A járások közül a legtöbb a 429/2020. (IX. 14.) Korm. rendeletnek megfelelően kialakított 11 turisztikai térségbe tartozott.

Bár Magyarország térszerkezetére, térségi és területi tagoltságára érthető módon már nem a piacgazdaságra történő átmenet éveiben jellemző tényezők vannak hatással, ugyanakkor az akkori térszerkezet alapvető jellemzői jórészt fennmaradtak, és a piacgazdaság válságtérségeire tett megállapítások mind a pénz- és tőkepiaci, mind az egészségügyi válság tekintetében a mai napig érvényesek. A piacgazdaság átmeneti éveiben a vállalkozások koncentrációja, illetve a szervezetek számának növekedése Budapesten kívül a megyék központjában, ezeken belül is a nagyváros-

okban volt a legélénkebb. Az általunk vizsgált teljes időszakra (2008–2020) érvényes ez a megállapítás; a kkv-k számának járási eloszlása magas területi koncentrációt mutatott; az egyes évek nettó árbevételeinek és bruttó hozzáadott értékeinek koncentrációja ennél jóval magasabb szintet jelzett, ami egyértelműen a termelési láncokba történő erőteljes beágyazódás következménye, amelyet a kkv-knak tulajdonított három hajtóerő – az innováció, a társadalmi tőke és az intézményi változás – is támogat. Ezáltal igazolhatóvá vált az is, hogy a kkv-k lokális beágyazódása miatt szűkségszerű a tevékenységek földrajzi koncentrációja, ugyanis a helyi üzleti környezet nyújtja a tartós vállalati versenyelőnyök forrásait, főleg az innovációra épülő tevékenységeknél. A válságok hatására ez a koncentráció csökken, míg normál esetben emelkedik. Az abszolút koncentrációs vizsgálatok azt mutatták, hogy a nettó árbevételek és a bruttó hozzáadott értékek területi koncentrációja magasabban alakult, mint a kkv-k és az általuk foglalkoztatottak számának szintén erős koncentrációja. Megállapítható, hogy válság időszakában a nettó árbevétel és a bruttó hozzáadott érték területi koncentrációja jelentősen csökkent, míg a kkv-k és a foglalkoztatottak számának területi koncentrációja nem változott számottevő mértékben.

A relatív vizsgálat szerint a kkv-k számának járások szerinti arányához viszonyított koncentrációk az abszolút koncentrációs vizsgálatokhoz hasonló képet mutatnak. Ez azt jelenti, hogy a vizsgált válságok idején a kkv-k nettó árbevétele és bruttó hozzáadott értéke tekintetében a területi egyenlőtlenségek csökkentek, míg a foglalkoztatás esetében nem változtak jelentős mértékben. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a területi koncentrációs vizsgálatok szerepe kiemelkedő, a területi koncentráció változása valós képet ad a területi egyenlőtlenségek alakulásáról, ezért a válságból való kilábalás idején kifejezetten indokolt e mutató számítása. Az ilyen típusú indikátorok alkalmazása és a területi koncentráció változása kiemelt szerepet játszhat a válságkezelésre szánt források területi elosztásának figyelembevételénél.

Irodalom

- BALÁS G. – CSITE A. – FAZAKAS ZS. – IGARY A. – LÖCSEI H. – SZABÓ T. [2020]: *A járványügyi válság mely hazai térségek gazdaságát teszi leginkább sebezhetővé?* HÉTFA Kutatóintézet. Budapest.
- BAUMGARTNER, D. – PÜTZ, M. [2013]: What kind of entrepreneurship drives regional development in European non-core regions? A literature review on empirical entrepreneurship research. *European Planning Studies*. Vol. 21. No. 8. pp. 1095–1127. <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.722937>
- BOROS L. – KOVALCSIK T. [2021]: A COVID-19-járvány hatása a budapesti Airbnb-piacra. *Területi Statisztika*. 61. évf. 3. sz. 380–402. old. <https://doi.org/10.15196/TS610306>

- CZIRFUSZ M. [2021]: A COVID-19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon. *Területi Statisztika*. 61. évf. 3. sz. 320–336. old. <https://doi.org/10.15196/TS610303>
- DG REGIO [2008]: *The Impact of Globalisation and Increased Trade Liberalisation on European Regions*. Study for DG Regio. Final report. L’Institut de Gestion de l’Environnement et d’Aménagement du Territoire, Université Libre de Bruxelles, Politecnico di Milano, UMS Riate. Brussels.
- EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA [2003]: *A Bizottság 2003. május 6-i ajánlása a mikro-, kis- és középvállalkozások fogalmának meghatározásáról*. C(2003)1422. Május 6. http://eu.esza.hu/sa/program/jogszabalyok/ec/2003_361_EK_KKVdefHU.pdf
- EUROPEAN COMMISSION [2021a]: *SME Country Fact Sheet Hungary*. Brussels.
- EUROPEAN COMMISSION [2021b]: *Annual Report on European SMEs 2020/2021, Digitalisation of SMEs*. Brussels.
- FALUVÉGI A. [2020]: A magyar kistérségek fejlettségi különbségei. *Területi Statisztika*. 60. évf. 1. sz. 118–148. old. <https://doi.org/10.15196/TS600109>
- FLOYD, D. – MCMANUS, J. [2005]: The role of SMEs in improving the competitive position of the European Union. *European Business Review*. Vol. 17. No. 2. pp. 144–150. <https://doi.org/10.1108/09555340510588011>
- GAZDASÁGI ÉS KÖZLEKEDÉSI MINISZTERIUM [2010]: *Értékelési jelentés. A kis- és középvállalkozások fejlesztésének stratégiája 2007–2013*. Budapest. http://www.pestmegye.hu/images/2014/agazati_strategiak/A_Kis_es_Kozepvallalkozasok_Fejlesztesenek_Strategiaja_2007_2013.pdf
- KERÉKGYÁRTÓ GY. – L. BALOGH I. – SUGÁR A. – SZARVAS B. [2009]: *Statisztikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági és társadalmi elemzésekben*. Aula Kiadó. Budapest.
- KINCSES Á. – TÓTH G. [2020]: How coronavirus spread in Europe over time: National probabilities based on migration networks. *Regional Statistics*. Vol. 10. No. 2. pp. 228–231. <https://doi.org/10.15196/RS100210>
- KOVÁCS SZ. – LUX G. – PÁGER B. [2017]: A középvállalatok szerepe a feldolgozóiparban: egy magyarországi kutatás első eredményei. *Területi Statisztika*. 57. évf. 1. sz. 52–75. old. <https://doi.org/10.15196/TS570103>
- KOVALCSIK T. – BOROS L. – PÁL V. [2021]: A COVID-19-járvány első két hullámának területisége Közép-Európában. *Területi Statisztika*. 61. évf. 3. sz. 263–290. old. <https://doi.org/10.15196/TS610301>
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008]: *A vállalkozások regionális különbségei Magyarországon*. Győr.
- KSH [2013]: *Magyarország járásai*. Budapest.
- KSH [2020]: *Magyarország, 2019*. Budapest.
- KSH [2020]: *Magyarország számokban, 2021*. Budapest.
- LEICK, B. – LANG, T. [2018]: Re-thinking non-core regions: Planning strategies and practices beyond growth. *European Planning Studies*. Vol. 26. No. 2. pp. 213–228. <https://doi.org/10.1080/09654313.2017.1363398>
- LENGYEL I. [1990]: *A lakosság eladósodásának egyes regionális tényezői (és a lakáspolitikai területisége)*. Kézirat. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Osztály. Békéscsaba.

- LORENZ, M. O. [1905]: Methods of measuring the concentration of wealth. *Publications of the American Statistical Association*. Vol. 9. No. 70. pp. 209–219. <https://doi.org/10.2307/2276207>
- MAGYAR TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG [2021]: *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 – Turizmus 2.0*. Budapest.
- MAJOR K. – NEMES NAGY J. [1999]: Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. *Statisztikai Szemle*. 77. évf. 6. sz. 397–421. old.
- MATOLCSY GY. [2012]: *J/8112. számú jelentés, a kis- és középvállalkozások 2009–2010. évi helyzetéről, gazdálkodási feltételrendszeréről, a vállalkozásfejlesztés érdekében megtett intézkedésekről, valamint a kis- és középvállalkozások részére nyújtott állami támogatások eredményeiről*. Magyarország Kormánya. Budapest.
- NEUMANN L. – BODA D. [2010]: A válság hatása a vállalatok gazdálkodására. In: *Válság a munkaerőpiacon – és azután* című konferencia. November 5–6. Szirák. http://econ.core.hu/file/download/szirak2010/Boda_Neumann.pdf
- NYIKOS GY. – SOHA B. – BÉRES A. [2021]: Entrepreneurial resilience and firm performance during the COVID-19 crisis – Evidence from Hungary. *Regional Statistics*. Vol. 11. No. 3. pp. 29–59. <https://doi.org/10.15196/RS110307>
- NORTH, D. C. [2006]: *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
- OECD (ORGANISATION OF ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [2009]: *The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses. Contribution to the OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis*. Paris. <https://www.oecd.org/cfe/smes/43183090.pdf>
- OECD [2014]: *OECD Economic Surveys: Hungary 2014*. Paris.
- PÁGER B. – KOVÁCS SZ. – NICK G. [2019]: Két régió – két eltérő út: a német feldolgozóipari kis- és középvállalatok fejlődése. *Területi Statisztika*. 59. évf. 2. sz. 129–151. old. <https://doi.org/10.15196/TS590201>
- RECHNITZER J. [1993]: *Szétszakadás, vagy felzárkózás: a térszerkezetet alakító innovációk*. MTA Regionális Kutatások Központja. Győr.
- RECHNITZER J. [1996]: A regionális tudomány helyzete. *Tér és Társadalom*. 10. évf. 2–3. sz. 1–11. old. <https://doi.org/10.17649/TET.10.2-3.360>
- RÉDEI M. [2001]: *Demográfia*. Eötvös Kiadó. Budapest.
- SZABÓ-MORVAI Á. [2010]: *A válság hatása a kis- és középvállalkozásokra*. Bizalom és Vállalkozás Program. Műhelytanulmányok III. Hétfő Kutatóintézet. Budapest.
- SZERB L. – VARGA A. – SEBESTYÉN T. – SZABÓ N. [2019]: A vállalkozás szerepe a gazdasági növekedésben Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*. LXI. évf. 6. sz. 607–634. old.
- VÉRTESY L. [2018]: *A kis- és középvállalati szektor Magyarországon*. Pénzügyi Műhelytanulmányok 1. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Budapest.